

این اثر را در کمال خضوع، تقدیم می‌کنم به معلم اخلاق،

حکیم متاله و عارف واصل، استاد

محمد مهدی مهندی رحمته الله علیه

سیرشناسه	: واحد جوان، وحید، ۱۳۶۱
عنوان و نام پدیدآور	: شاگله : بسترهای لازم و مؤثر برای رشد فضیلت‌های اخلاقی / وحید واحد جوان.
مشخصات نشر	: قم: سیط النبی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۲ ص.
شابک	: ۹۷۸۶۰۰۵۲۴۰۸۳۲ ریال ۹۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فبا
موضوع	: اخلاق اسلامی
موضوع	: صفات حمیده
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ ش ۲/ ۲۳ و ۸ / ۲۲۳۷ BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷ / ۲۶۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۶۷۳۸۰

www.ketab.ir

شاکله

بسترهای لازم و مورد در رشد و فصل

وحید واحد جوان

انتشارات سبط النبی
SEBTUNABI PUBLICATIONS

کد پستی: ۱۱۳۳-۳۷۱۳۵

تلفن: ۷۷۴۵۰۷۳ - ۷۷۴۵۰۷۵ (۰۲۵۱)

شاه کاه

بسترهای لازم و موثر در رشد فضائل اخلاقی

وحید واحد جوان

ناشر: نشر سبط النبی ﷺ / طراح جلد و صفحه‌آرا: مرتضی فتح‌اللهی
چاپ: ذاکر / صحافی: پیام / نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۱
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / بها: ۹۰۰۰ تومان

جميع حقوق برای ناشر محفوظ است.

* شابک: ۲ - ۸۳ - ۵۲۴۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸

مرکز بخش کتاب امین:

قم، خیابان صفائیه، کوچه ممتاز، کوی فتحی، پلاک ۱۹

تلفن: ۷۷۴۵۰۷۴ (۰۲۵۱) همراه: ۰۹۱۲۵۵۳۳۴۱۱

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۳
■ درس اول: ارزش انسان	۱۸
محدود نبودن انسان در بدن مادی	۲۰
زیان کارترین انسان‌ها در بیان قرآن کریم	۲۱
حقیقت وجود انسان	۲۳
مقایسه عالم جنینی و عالم دنیا	۲۳
جایگاه انسان‌های کنونی بعد از صد سال	۲۵
انسان و مجموعه عالم	۲۶
لزوم داشتن برنامه برای حقیقت و ابدیت خود	۲۷

۲۸	نیاز انسان به وحی .....
۲۹	ارتباط حقیقت انسان با قرآن کریم .....
۳۰	نقش سلامتی و مریضی حقیقت انسانی در ابدیت انسان .....
۳۱	پرسش و تحقیق .....
۳۳	❑ درس دوم: مفهوم شناسی علم اخلاق اسلامی .....
۳۳	مفهوم لغوی واژه اخلاق .....
۳۵	مفهوم اصطلاحی واژه اخلاق .....
۳۸	تعریف اخلاق در کلام شهید استاد مطهری .....
۴۰	تعرفتهایی علم اخلاق .....
۴۱	اخلاق نظری و اخلاق عملی .....
۴۲	موضوع و هدف علم اخلاق .....
۴۳	بررسی حسد با توجه به تعریف علم اخلاق .....
۴۳	۱. مفهوم «حسد» و تفاوت آن با «غبطه» .....
۴۴	۲. انگیزه‌های حسد .....
۴۶	۳. نشانه‌های حسد .....
۴۷	۴. پیامدها و آثار سوء حسد .....
۴۸	۵. راههای درمان حسد .....
۵۲	پرسش و تحقیق .....
۵۳	❑ درس سوم: علم اخلاق اسلامی، علم جهاد با نفس و طبابت روح .....
۵۳	علم اخلاق اسلامی، علم جهاد اکبر و مبارزه با هواهای نفس .....
۵۵	تحلیل اول از جهاد و مبارزه با هوای نفس .....
۵۶	تحلیل دوم از جهاد و مبارزه با هوای نفس .....

۵۷.....	آیات قرآن کریم درباره پیروی از هوای نفس
۵۸.....	جهاد اکبر در بیان امام خمینی (ع)
۶۱.....	علم اخلاق اسلامی، علم طبابت روح
۶۶.....	مریضی‌های اخلاقی در بیان امام خمینی (ع)
۶۷.....	پرسش و تحقیق
۶۹.....	■ درس چهارم: انگیزه و هدف در کارهای اخلاقی
۷۰.....	انگیزه‌های غیر الهی
۷۳.....	انگیزه دوری از عقاب و رسیدن به بهشت
۷۵.....	خشنودی خدا و وصال حق تعالی
۷۷.....	انگیزه الهی در بیان علامه طباطبائی (ع)
۸۳.....	انکار مقامات انبیاء در بیان امام خمینی (ع)
۸۴.....	وابستگی ارزش عمل به نیت و انگیزه
۸۵.....	پرسش و تحقیق
۸۶.....	■ درس پنجم: اهمیت و فوائد مباحث اخلاقی در اسلام
۸۷.....	آموزه‌های اخلاقی، بخش مهمی از دین
۸۹.....	فوائد دین و بعثت پیامبران
۸۹.....	تحلیل اول برای فلسفه بعثت انبیاء
۹۲.....	تحلیل دوم برای فلسفه بعثت انبیاء
۹۴.....	تحلیل سوم برای فلسفه بعثت انبیاء
۹۴.....	تحلیل چهارم برای فلسفه بعثت انبیاء
۹۵.....	تحلیل پنجم؛ هدف بعثت در قرآن کریم
۹۸.....	سعادت انسان در سایه عمل به علم اخلاق

آرامش حقیقی در پرتو عمل به علم اخلاق	۹۹
تزکیه نفس، ره آورد علم اخلاق	۱۰۰
اهمیت مباحث اخلاقی در روایات اسلامی	۱۰۱
ضرورت عمل به مباحث اخلاقی	۱۰۵
ضرورت عمل به اخلاق در بیان امام خمینی (ره)	۱۰۹
پرسش و تحقیق	۱۰۹
■ درس ششم: تفاوت اخلاق اسلامی با فقه و عرفان اسلامی	۱۱۱
تفاوت اخلاق اسلامی با فقه اسلامی	۱۱۲
تفاوت اخلاق اسلامی با عرفان اسلامی	۱۱۵
تفاوت اخلاق با عرفان در بیان آیت الله جوادی آملی	۱۱۸
پرسش و تحقیق	۱۲۰
■ درس هفتم: روش‌های مساوت در طرح مباحث اخلاقی	۱۲۱
کتاب‌های اخلاق نقلی (مأثور)	۱۲۱
کتاب‌های اخلاق عقلی و فلسفی	۱۲۳
کتاب‌های اخلاق عرفانی	۱۲۸
کتاب‌های تلفیقی	۱۳۲
پرسش و تحقیق	۱۳۴
■ درس هشتم: نقش علم و آگاهی در اخلاق	۱۳۵
جهل و نادانی سرچشمه فساد و بی بند و باری جنسی	۱۳۹
جهل و ناآگاهی، یکی از عوامل حسادت	۱۳۹
نادانی سرچشمه تعصب، لجاجت، بهانه‌جویی، سوء ظن و بدبینی ..	۱۴۰
جهل و نادانی موجب دخول در آتش جهنم	۱۴۱

۱۴۵	راههای افزایش معرفت و دانایی
۱۴۷	پرسش و تحقیق
۱۴۸	■ درس نهم: نقش وراثت و تربیت خانوادگی در اخلاق
۱۵۰	نقش وراثت و تربیت از منظر قرآن کریم
۱۵۴	نقش وراثت و تربیت از منظر روایات
۱۵۸	نقش وراثت و تربیت خانواده در بیان امام خمینی علیه السلام
۱۶۰	پرسش و تحقیق
۱۶۱	■ درس دهم: نقش معاشران و دوستان در اخلاق
۱۶۲	نقش دوستان در قرآن کریم
۱۶۴	نقش دوستان در احادیث
۱۶۹	نقش دوستان و معاشران در بیان امام خمینی علیه السلام
۱۷۰	تحلیل نقش دوستان و معاشران در اخلاق
۱۷۳	پرسش و تحقیق
۱۷۴	■ درس یازدهم: نقش محیط و فرهنگ جامعه در اخلاق
۱۷۵	نقش محیط و فرهنگ جامعه در انسان از منظر قرآن کریم
۱۷۹	زنده به گور کردن دختران
۱۸۱	تأثیر فرهنگ جامعه بر انسان از منظر روایات
۱۸۲	راهکارهای فرهنگ سازی در جامعه
۱۸۳	۱. آموزش
۱۸۳	۲. تبلیغات گسترده
۱۸۵	عناصر مدیریت آموزش و تبلیغ
۱۸۷	مجوّز نبودن محیط ناسالم

پرسش و تحقیق	۱۸۸
درس دوازدهم: نقش تغذیه در اخلاق	۱۸۹
نقش تغذیه در قرآن کریم	۱۸۹
نقش تغذیه در روایات اسلامی	۱۹۳
معنای قبول نشدن نماز حرام خوار	۱۹۵
پرسش و تحقیق	۱۹۷
□ درس سیزدهم: نقش رفتارها و اعمال در اخلاق	۱۹۹
نقش اعمال در اخلاق انسانها از منظر قرآن کریم	۲۰۰
روایات و نقش اعمال در اخلاق انسانها	۲۰۳
مواظبات بر اعمال و رفتار، راه اصلاح نفس	۲۰۵
بیان علامه علی قاری در تکرار اعمال	۲۰۵
نقش اعمال به ظاهر کوچک در انسان	۲۰۷
پرسش و تحقیق	۲۰۷
□ درس چهاردهم: نقش محبت و عشق در ایجاد فضایل اخلاقی	۲۰۹
استعمال محبت و عشق در قرآن کریم	۲۱۰
استعمال محبت و عشق در روایات	۲۱۲
ملاک پسندیده و ناپسند بودن محبت و عشق	۲۱۲
محبت و عشق، سریع ترین راه سیر و سلوک	۲۱۶
محبت به اهل بیت پیامبر (علیهم السلام)	۲۱۹
سرچشمه محبت و عشق	۲۲۴
خداوند، تنها محبوب و معشوق حقیقی	۲۲۵
پرسش و تحقیق	۲۲۵

۲۲۷	درس پانزدهم: نقش اراده و ریاضت در اخلاق
۲۲۸	نیاز انسان به ریاضت
۲۲۹	ریاضت مشروع و ریاضت نامشروع
۲۳۰	ریاضت در اخلاق اسلامی
۲۳۰	اهداف و انگیزه‌های ریاضت
۲۳۴	ریاضت در کلام امام خمینی علیه السلام
۲۳۶	پرسش و تحقیق
۲۳۷	درس شانزدهم: رابطه (مشارطه، مراقبه، محاسبه و معاتبه)
۲۳۸	۱. مشارطه
۲۳۹	۲. مراقبه
۲۴۱	۳. محاسبه
۲۴۳	۴. معاتبه و معاقبه
۲۴۶	رابطه در کلام شهید استاد مطهری علیه السلام
۲۴۸	پرسش و تحقیق
۲۴۹	گفتار اول از استاد محمدمهدی مهندسی علیه السلام : بهانه رشد
۲۵۰	بهانه بودن مشکلات
۲۵۳	استاد به دنبال شاگرد است
۲۵۵	انسان باید خود را با استاد وفق دهد
۲۵۵	مردان الهی در بیان امیرالمومنین علیه السلام
۲۵۷	بهانه برای رشد نکردن، نداریم
۲۵۸	گفتار دوم از استاد محمدمهدی مهندسی علیه السلام : هنر انسان
۲۶۰	انسان باید با عبودیت به کمال برسد

۲۶۲	..... ریاضت مشروع و غیر مشروع	۹-۴
۲۶۳	..... کشف و شهود و کرامات عارفان	۹-۵
۲۶۵	..... راه رسیدن به کمالات معنوی	۹-۶
۲۶۵	..... همواره به یاد خدا باشیم	۹-۷
۲۶۷	..... کتابنامه	

www.ketab.ir

پیشگفتار

یکی از علومى كه نقش مهمى در رشد و تعالى انسان و رسيدن او به سعادت واقعى و ابدى دارد علم اخلاق اسلامى است.

اين علم، على رغم اهميت و جلال ويژه اى كه در بين علوم اسلامى دارد، كمتر مورد توجه جوامع مسلمان قرار گرفته به طورى كه بسيارى از مردم، به خوبى با آن آشنا نيستند و در نتيجه آموزه هاى اخلاقى اسلام كه قسمت اعظم اين دين بزرگ الهى را شامل مى شود، در حوز علم و عمل مورد غفلت قرار مى گيرد.

البته كتابهاى بسيار خوبى در اين زمينه، نگارش يافته كه هر کدام مزاي و ويژگى هاى مخصوص به خود را دارند و به حكم وظيفه، قبردان مولفان و آثار آنها هستيم و خواهيم بود اما معتقدم كه بايد بيشتر از اينها درباره اخلاق و تربيت اسلامى، كار و تحقيق شود و در سطح بسيار گسترده، آموزه هاى اخلاقى اسلام، انتشار يابد.

حتی معتقد به قدری در این حوزه، کم کاری شده که اگر برخی از کارها در عرض هم انجام شود و یا صرفاً باز تولید و نو نویسی کارهای گذشته باشد باز هم مفید خواهد بود.

یکی از نکات مهمی که رعایت آن در کتاب‌های اخلاقی ضروری است، ارتباط نویسنده با خواننده از طریق متن است.

مثال مناسب برای این ارتباط موثر، کتاب‌های حضرت امام خمینی ره از جمله شرح چهل حدیث، شرح حدیث جنود عقل و جهل و جهاد اکبر است که نمونه بارز گفتار ما هستند.

در این نوع کتاب‌ها، نویسنده از طریق متن با خواننده ارتباط روحی برقرار و مطالب عرشی و الهی را در جان مخاطب خود القاء می‌کند. ما نیازمند چنین کتاب‌هایی در حوزه اخلاق و تربیت اسلامی هستیم که البته باید از طریق انسان‌های متعلق به اخلاق الهی بیان شوند.

به همین جهت در این کتاب - که مجموعه مباحث اینجانب در دانشگاه تهران است که پس از جمع آوری و تنظیم، به شکل کنونی درآمده - سعی شده علاوه بر آیات و روایات قرآنی، از عبارات دلنشین و تکان دهنده بزرگان از جمله فقیه و عارف بزرگ و امام خمینی (قدس سره) استفاده شود تا این ضعف، برطرف شود.

همچنین به پایان کتاب، دو گفتار از استاد برجسته اخلاق و عرفان حوزه علمیه قم یعنی عارف واصل مرحوم آیت الله محمد مهدی مهندسی روحی فداه ضمیمه کردیم تا دل‌های تشنه سیراب شود و قلب مشتاقان معارف اخلاقی، میتهج گردد و آن ارتباط مذکور، به این وسیله، جبران شود.

مساله مهم دیگر، این است که در برخی از کتاب‌های اخلاقی که برای

دانشگاهها تنظیم و تدوین شده، متن اصلی آیات یا روایات ذکر نشده و صرفاً به ترجمه بسنده کرده‌اند که به نظر نگارنده، کار نامطلوب و نادرستی است.

اساساً متن اصلی آیات و روایات، موضوعیت دارند و باید در کتب درسی مجموعه معارف اسلامی گنجانده شوند؛ نه اینکه تنها به ترجمه آیات یا روایات بسنده شود.

در کتاب حاضر، تلاش شده که این نکته، مراعات شود و متن آیات و روایات در کتاب منعکس شود و حتی معتمد باید متن آیات و روایات در کتاب‌های درسی، بدون ترجمه بیاید تا دانشجو برای به دست آوردن معانی آیات و روایات به قرآن کریم و کتاب‌های روایی و یا به استاد مربوطه نیازمند باشد. در سایه این نیاز، با قرآن، کتب روایی و استاد، مانوس شود.

نکته مهم دیگر، اینکه دروس اخلاق و تربیت اسلامی در دانشگاهها، برای آشنایی و ایجاد انگیزه در دانشجوان است، تا دانشجو بعد از گذراندن دو واحد درس اخلاق، اهمیت و ضرورت مباحث اخلاقی برایش نمود پیدا کند.

یعنی باید این مباحث به گونه‌ای مطرح شود که هر اراده، استاد و دانشجو - با هر رشته و گرایشی - خود را نیازمند این علم بدانند و همیشه آن را دنبال کنند و تلاش کنند آن مفاهیم را در جان خود پیاده نمایند. لذا پیشنهاد می‌شود که کتاب‌های اخلاق با چنین رویکردی نوشته و تدوین شود.

به بیان دیگر، مباحثی مانند خودشناسی و ارزش انسان، مفهوم‌شناسی علم اخلاق، اهمیت و فوائد مباحث اخلاقی و زمینه‌ها و بسترهای لازم

برای رشد فضائل اخلاقی باید اهمیت ویژه داشته باشند و در طول یک ترم، اگر همین موارد به خوبی به مخاطب توضیح داده شود، هدف کلاس‌های اخلاق و تربیت اسلامی محقق می‌شود و دانشجویانی که به اهمیت و ضرورت اخلاق، معرفت یافته‌اند، حتماً به دنبال دیگر مسائل اخلاقی خواهند رفت.

به عبارت بهتر، ایجاد انگیزه و معرفت نسبت به ضرورت و فوائد علم اخلاق، بسیار مفیدتر از مطرح کردن همه مسائل به صورت سطحی و فهرست‌وار خواهد بود چه برسد به مطرح کردن مباحثی مانند نسبیّت در اخلاق و مانند آن که باید در جای خود مطرح شوند.

نکته مهم دیگر این است که در همه دروس معارف اسلامی، به ویژه دروس اخلاق و تربیت اسلامی، نقش رفتار و گفتار استاد، بسیار پر رنگ‌تر و مهم‌تر از مطالب ارائه شده در کلاس و کتاب است.

قلب انسان، ممکن است با یک رفتار حساب شده و اخلاقی، چنان دگرگون شود که با مطالعه چندین کتاب و شنیدن چندین سخنرانی و درس، آن چنان متحول نشود.

عملکرد صحیح و خوب اخلاقی، چنان عمل سائر روح پرور و محبت آفرین است که سالها تلاش علمی، به پای آن نمی‌رسد. اساساً انبیاء و امامان، قبل از آن که مدرس معارف و اخلاق باشند، الگوی عملی معارف و اخلاق الهی بودند و با رفتارها و برخوردهای خود مردم را به خداوند متعال جذب می‌کردند.

لذا علم و کار علمی، کتاب، نوشته، درس و ... هر اندازه مهم باشد، به گرد رفتار صحیح و مناسب نمی‌رسد و لذا طبع انسان از آدم متکبر و بی‌عمل، بیزار است اگر چه دریای علم باشد.

از این رو، رفتار مدرس و استاد در دروس معارف اسلامی به ویژه دروس اخلاق و تربیت اسلامی، بزرگ‌ترین و مهم‌ترین درس است و بسیار بیشتر از گفتار و نوشتار در جهت مثبت یا منفی موثر است که باید به آن توجه ویژه داشت.

در پایان، این اثر را در کمال خضوع، تقدیم می‌کنم به مرغ ملکوت، دانشمند متحقق، معلم واقعی اخلاق، حکیم متاله، عارف واصل، مرحوم استاد محمد مهدی مهندسی (قدس سره) که حق بزرگی بر گردنم دارد.

و هیچ‌گاه یادم نمی‌رود که در آخرین جلسه درس در کلاس «شرح فصوص الحکم» که خدمتش بودیم فرمود: «اگر از دنیا رفتم دو چیز در حق من انجا دهید: یکی اینکه از خداوند متعال برایم طلب مغفرت کنید و دیگری اینکه بکنند یگر بگویند «مهندس» محب و دوستدار اهل بیت (علیهم السلام) بود» و حدیثی که به منم بعد، در عین ناباوری، از دنیا رفت و به معشوقش پیوست.

از خداوند متعال می‌خواهم به حق آیات و روایاتی که در این کتاب، مطرح شده، روح شریف حضرت استاد مهندس (قدس سره) را با حقیقت قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) محشور کند.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

وحید واحد جوان

۱۳۹۱/۹/۲۶ هجری شمسی